

Türk Romanında Gazetecilerin Etik Anlayışı

Gülseren ŞENDUR ATABEK¹

Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi

Özet

Türkiye’de yazılı basının gelişimi ve değişimi “Babıali” ve “İkitelli” mekan eğretilmesiyle ifadesini bulmaktadır. Kuşkusuz bu eğretilmede, basının teknolojinin eşliğinde büyük şirketlerin, holdinglerin eline geçmesinin önemli payı bulunmaktadır. Bunun sonucunda, “kâr etmek”, 1980 sonrası basınının en temel amacı olarak ortaya çıkmaktadır. Temel amacı kâr üzerine kurulu medya şirketlerinde çalışan gazetecilerin de mesleksi başarıya ulaşmak için her yolu denemeye çalışmaları, günümüzde medyaya ve medya çalışanlarının faaliyetlerine karşı bir güvensizlik oluşturmaktadır. Bu çalışmada, gazetecilerin etik anlayışlarının 1980 öncesi ve sonrasında nasıl farklılaştığı, konusu ve kahramanı gazeteciler olan Türk romanları üzerinden değerlendirilecektir. “Gazetecilerin etik anlayışları” ifadesi ile yasal kuralların dışında, gazetecilerin uyması ve uygulaması gereken mesleki kurallar, ilkeler ile gazetecilerin sorumlulukları kastedilmektedir. Çalışmada, gazetecilerin istihdam koşullarındaki ve haber kaynağına ulaşma yöntemlerindeki etik konular; haberin yazılması ve haberin yayınlanması sürecinde etik ilke ve kurallara uyup uyulmadığı ile bunların nedenleri romanlar üzerinden ortaya konulacaktır. Çalışmamız ayrıca, 1980 öncesi dönem ile sonrasında ne gibi değişikliklerin olduğu ve bunların nedenleri üzerinde de duracaktır.

Giriş

Gazetecilikte etik ilkeler konusu aslında, üzerinde tam bir görüş birliğine varılmış bir alan değildir. Gazeteciliği bir meslek olarak kabul etmeyen görüşe göre bu meslek grubunun etik ilkelere tâbi olamayacağı, gazeteciliği bir meslek olarak kabul eden görüşe göre ise gazetecilerin etik ilkelere uymaları gereği vurgulanmaktadır. Medya etiği konusunda öncelikle sorgulanması gerekenlerin medya çalışanları olduğunu düşünen Merill (1993), etiği “farklı davranış seçenekleri arasından ne yaptığını bilerek seçim yapma özgürlüğü” olarak tanımlamaktadır (aktaran Çaplı, 2002, s. 12-13). Ancak gazetecilik mesleğinde pratiklerinde gazetecilerin genellikle böyle bir özgürlüğe sahip olmadıkları görülmektedir. Çünkü gazeteciler genellikle sadece kendilerine verilen talimatları uygulama şansına sahiptirler. Özellikle işlerini kaybetme korkusu gazetecileri etik ilkeler konusunda sınırlandırmaktadır.

Gazetecilik mesleğinde etik ilkelerin uygulanamamasının faturası genellikle en alt kademedeki muhabirlere çıkartılır. Oysa, gazetecilik mesleğinde basın-devlet ilişkileri, gazeteci-patron ilişkileri ve

okuyucu-gazete/gazeteci ilişkileri de gazetecilik etiğinin istenilen düzeyde uygulanamamasının nedenlerini içinde barındırmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada, gazetecilerin etik anlayışlarının 1980 öncesi ve sonrasındaki değişimleri ile bu değişimin nedenleri medya endüstrisi, içerik ve okuyucu düzeylerinde Türk romanında sunulduğu şekliyle ele alınacaktır.

Bu çalışmanın iki ön kabulü bulunmaktadır. Birincisi, gazetecilik mesleğinde etik ilkelerin istenilen düzeyde uygulanamamasının nedeninin basın-devlet ve gazeteci-patron ilişkilerine bağlı olduğudur. Diğeri de Babıâli gazeteciliğinin İktelli gazeteciliğine göre bu etik ilkelere daha çok sahip çıktığıdır. Öte yandan 1980 sonrasında etik ilkelerin daha sık gündeme getirilerek tartışılması aslında, etik açıdan çöküntüye uğrayan medya dünyasının bu durumunu meşrulaştırma çabasının bir uzantısı olarak da değerlendirilmelidir. Çünkü 1900'lü yılların başında Türk basınında, habere konu olan kişilerin kimlik bilgilerinin mahremiyetine yazılı etik ilkelere gerek kalmadan saygı gösterilebilirdiyse, 1980 sonrasında farklı bir takım gelişmelerin bu durumu ortadan kaldırmış olması gerekmektedir. Dolayısıyla etik kuralların uygulanması sorununun gazetecilere bağlı olduğu kadar, diğerk ekonomik ve politik etkenlere de aynı önemde bağlı olduğu göz ardı edilmemelidir.

Bu çalışmayla ilgili bir diğerk konu ise, çalışmanın neden romanlar üzerinden yapıldığı konusudur. Bilindiği gibi roman ve gazete, Osmanlı'da Tanzimat döneminde modernleşme bağlamında Batı'dan ithal edilmiştir. Dolayısıyla bu iki alanın gelişimi de benzer toplumsal koşullar altında olmuştur. İlk gazetecilerin çoğunlukla devlet memurları olmalarının yanı sıra aynı zamanda da edebiyatçı olmaları, hem Cumhuriyet öncesi dönemde hem de Cumhuriyetten günümüze kadar olan dönemde gazeteciliğinin ve roman yazarlığının birbirini bütünüleyen iki entelektüel faaliyet olarak algılanmasını da beraberinde getirmiştir. Bu nedenle, gazetecilik ve roman yazarlığı arasındaki bu ilişki, gazetecilik mesleğinin gelişim çizgisini belirleyecek kadar güçlü olmuştur. Ayrıca bu iki entelektüel etkinlik, belli bir döneme kadar tek başına gelir sağlayan meslekler de olmadığı için, toplumsal yaşamda gazetecilerin edebiyat alanında, edebiyatçıların da gazetecilik alanında çalıştıklarına sıklıkla rastlanmıştır. Bu çalışmada, örneklemimizde yer alan 23 romanın 21'inin yazarının aynı zamanda gazeteci olması bu iki alanın yakınlığını gösterir niteliktedir.

Gazetecilerin etik anlayışının neden romanlar üzerinden değerlendirildiğinin bir diğerk yanıtı ise, anılar ve resmi belgeler dışında, romanlarda sunulanların da toplumsal ve tarihsel gerçekliğin anlaşılmasında önemli olmasıdır. Romanların dışında incelemelerde kullanılabilecek belgelerin de bazı sorunları vardır. Örneğin gazetecilerin yazdıkları anılar, hem kendi içinde hem de diğerk anılarla karşılaştırıldığında, birtakım çelişkili bilgileri taşımaktadır. Öte yandan Türkiye'de yalnızca resmi belgeler üzerinden bir araştırma yapılması da oldukça güçtür ve kimi zaman da yanıltıcı sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir. Özellikle gazetecilerin istihdam durumlarını sadece resmi belgeler üzerinden incelemek oldukça sağlıklı sonuçlar doğurabilecektir. Bunun en önemli nedeni, gazetecilerin birçoğunun kadrosuz çalıştırılmasıdır.

Bilindiği gibi, roman yazarının hareket noktası gerçek yaşamdır. Roman, diğer edebi türlere göre, zaman, uzam ve kişileri daha çok gerçek yaşama benzer bir şekilde kurgular. Bu çalışmada temel olarak romanların sosyal gerçekliği yansıttığı görüşünden yola çıkılmıştır. Aristo'dan günümüze kadar sanatın ve edebiyatın sosyal gerçekliği yansıttığı görüşü genel kabul görmüştür. Benzer bir şekilde Marksist estetik kuramının temel tezlerinden biri de sanatın sosyal gerçekliği yansıttığı görüşüdür (Çalışlar, 1996, s. 15). Duverge'nin (1990) "salt edebiyat" diye adlandırılan metinlerin bile gerçekliği yansıtır nitelikte olduğunu söylemesi, Edward Carr'ın (1996) belge fetişizmi diye özetlediği tarih anlayışına çözüm olarak, roman vb. anlatısal metinlerin de tarihçilerin malzemesi olması gerektiğini belirtmesi, bu konunun önemini ortaya koymaktadır. Eğer toplumsal gerçekliği bir bütün olarak göstermek istiyorsak, tarihi belgelerin dışında roman, öykü gibi kurmaca metinlerden de yararlanmak gerekir. Günümüzde basın tarihi çalışmalarında büyük ölçüde anılardan yararlandığını biliyoruz. Anıların da birer edebi metin türü olduğu göz önünde bulundurulursa, romanlar üzerinden, bir meslek grubuna ilişkin yapılmış çalışmaların tarihsel ve toplumsal gerçekliğin anlaşılmasında önemli bilgiler sağlayacağı açıktır. Kuşkusuz romanların toplumsal gerçekliği bir tarih kitabı gibi aktardığını söylemek mümkün değildir. Ancak bu tür çalışmalarda hangi tür metin ele alınırsa alınsın (roman, öykü, anı, şiir, resmi/resmi olmayan belgeler, gazete v.b.) metnin yapısal özellikleri ve tarihsel bağlamı hiçbir zaman göz ardı edilmemelidir.

Literatürde toplumsal gerçekliği açıklamada edebiyat sanat eserlerinden yararlanan pek çok çalışma bulunmaktadır. Örneğin, Loren Giglione'nin (1990) edebiyat ve sinemada gazetecilerin sunumu incelediği "Amerikan Gazetecileri: Basının Paradox'u" isimli çalışması, Howard Good'un çağdaş sinemada (1989) ve Amerikan şiirinde (1987) gazetecileri ele aldığı çalışmalar, bu konunun Batı literatüründe önemli bir konu olduğunu göstermektedir. Ayrıca, Annenberg İletişim Okulu'nun desteğini alan ve editörlüğünü Joe Saltzman'ın yaptığı, popüler kültürde gazetecilik imgelerinin ele alındığı bir web sitesi bulunmaktadır. Bu sitede hemen hemen tüm popüler kültür ürünlerinde gazeteci imgelerinin incelendiği yazılar ve bu konudaki projeler yer almaktadır.

Bu çalışmada, nitel bir araştırma yöntemi olarak roman metinlerinin tarihsel bağlamda çözümlemesi yapılmıştır. Yapılan ilk değerlendirmede ana kahramanı gazeteci olan 39 Türk romanına ulaşılmıştır. Bunların içinden gazetecilere ve gazeteciliğe daha geniş yer veren 23 tanesi yargısal örneklerle seçilerek değerlendirmeye alınmıştır. İncelenecek romanların seçiminde yazar ve tür ayrımı yapılmamış, Cumhuriyetten günümüze kadar olan dönem içindeki gazetecilikle ilgili tüm romanlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada temel olarak romanlarda sunulan gazetecilerin etik anlayışı, 1980 öncesi ve 1980 sonrası olmak üzere iki kategoride incelenmiştir. Ancak 1980 öncesi dönem, Türkiye'nin tarihsel ve toplumsal dönüşüm tarihleri dikkate alınarak, kendi içinde Cumhuriyet Öncesi Dönem, Tek Partili Dönem, Çok Partili dönem, 1960-1980 dönemi olmak üzere 4 alt başlıkta incelenmiştir. Yönteme ilişkin bir başka nokta da, bu çalışmada incelenen romanların yazıldıkları ve yayımlandıkları tarihe değil, anlattıkları olayların geçtiği dönemlere göre sınıflandırılmasıdır. Örneğin, Burhan Cahit Morkaya'nın *Dünkülerin Romanı* 1934 yılında yayınlanmakla birlikte, II. Meşrutiyet dönemi olaylarını ele aldığı için bu roman, Cumhuriyet öncesi dönem içinde değerlendirilmiştir.

Romanlarda 1980 Öncesi Dönem Gazetecilerin Etik Anlayışı

Gazetecilerin etik anlayışları, bağlı buldukları medya endüstrilerinin durumundan ayrı düşünülemez. Çünkü medya endüstrilerindeki egemen dinamikler, mesleğin kurallarını ve uygulanışını büyük ölçüde belirlemektedir. Bu nedenle öncelikle romanlarda basın ve basın çalışanlarının durumu ele alınacaktır. Türkiye'de gazetecilik, başlangıcından beri var olan iktidar yapılarının merkezinde yer almıştır. Cumhuriyet öncesi dönem gazeteci ve gazeteciliği ele alan romanlarda da bu durum, açık bir şekilde yansıtılmaktadır. II. Meşrutiyet dönemini konu edinen romanlarda² basın henüz gelişmiş bir işletme haline gelmemiştir. Gazeteler, ticari bir ürün olmaktan daha çok, fikir yaymakta kullanılan bir araç niteliğindedir. Ayrıca, gazete çıkarmak, çok büyük sermayeler gerektirmemektedir. Cumhuriyet öncesi dönemini ele alan romanlarda gazetecilerin çalışma koşulları ve mesleki örgütlenmeleri yetersizdir. Gazete çıkarmanın ve gazetelerin kapanmasının çok kolay olduğu bu dönemde, gazetelerde çalışan kişi sayısı birkaç kişiyi geçmemektedir. Gazetelerin dağıtımları düzenli değildir. Gazetecilik, çok para kazandıran bir meslek değildir. Gazetecilerin bir gazeteden ayrılıp diğerine geçmeleri son derece kolaydır. Gazete patronları gazeteleri kapatıldığında, başka gazetelerde sayfa sekreterliğinden dizgiciliğe kadar değişik kademelerde çalışabilmektedirler. Gazeteciler arasındaki rekabet ve kıskançlık çok fazla belirgin değildir. Romanlarda gazeteciler, gazetecilik mesleğini sıkıntılı ve tehlikeli bir meslek olarak görmektedirler.

II. Meşrutiyet dönemini anlatan romanlarda, gazete patronlarının iktidar değişikliklerinde muhalif gazetecileri işten çıkarmak için uğraştıkları konusu ele alınmaktadır. *Hüküm Gecesinde* rejim değiştikten sonra, muhalefetle ilgisini kesmek gereğini duyan *İkdam* gazetesinin sahibi, hem Ali Kemal hem de Ahmet Kerim'in matbaasından ayrılmaları için onlara kötü muamele etmeye başlar. Muhalefet devrinde Ali Kemal'in aylığı elli lira iken, daha sonra otuza ve yirmi beşe indirilir. Ahmet Kerim ise yazılarını imzasız yazmaya sonra da hiç yazmamaya zorlanır (s. 266). Cumhuriyet öncesi dönemini anlatan romanlarda, gazetecilerin savaş dönemlerinde haksız gelir elde ettiklerine de tanık oluyoruz. Örneğin, *Dükkülerin Romanı*'nda Ahmet Rıfki'nin Ahmet Reşit'e yazdığı mektupta yüksek makamlarla arası iyi olan gazetecilerin hem askerlikten kurtuldukları hem de ticaret yaparak çok para kazandıklarından söz edilmektedir. Hatta Cemil Hakkı, levazım reisi ile ahbaplık kurmuş ve gerekli çivi, perçin gibi malzemeleri bir Ermeni aracılığı ile sattırarak 800 lira kazanmıştır (s. 226).

Hüküm Gecesi, *Dükkülerin Romanı* ve *Esir Şehrin İnsanları* isimli romanlarda gazetecinin haber toplama ve yazma tekniklerine ilişkin fazla ayrıntı verilmediği görülmektedir. Çünkü, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerine kadar haber gazeteciliği değil, daha çok fikir gazeteciliği yapılmıştır. Kocabaşoğlu'na göre (1997, s. 39); başlangıcından II. Meşrutiyet'e kadar olan dönemde Türk basını, gazetelere başlangıçta var olmayan bir talep yaratmış, iyi kötü bir okuyucu kitlesi oluşturmuştur. Bu dönemin gazetelerinde habercilikten çok yorumculuk, bilgi (enformasyon) aktarmaktan çok kanaat aktarmanın başat olduğu gözlenmektedir. Öte yandan, Cumhuriyet öncesi dönemi anlatan bu romanlarda, habere kaynaklık eden kurumlar olarak, daha çok devlet kurumları ve

bürokratlar gösterilmiştir. Bu da, o dönemin toplumsal gerçekliğini büyük ölçüde yansıtan bir durumdur. Romanlarda, uydurma/yalan haber yaparak kamuoyunu yanıltan gazetecilerden de söz edilmekle birlikte, roman kahramanlarının bu tür gazetecilerden olmadığını görmekteyiz. *Hüküm Gecesi* romanında, gazetelerde yayınlanan haberlere konu olan kişilerin, kişilik haklarına saygı gösterilecek şekilde yer verilmesi gerektiği tartışılmaktadır. Yazar, 1911 yılında gazetelerde intihar, yankesicilik, cinayet haberlerine baş sayfalarda yer vermenin ve bu tür haberlere konu olan kişilerin kimlik bilgilerini uzun uzadıya açıklanmanın, bu suçlar kadar kötü bir iş sayıldığını, gazetelerin “*bu çeşitten sosyal vakalar karşısında toyca bir utanişi*” (s. 169) olduğunu belirtmektedir. Benzer bir şekilde, bu dönem gazetecilerinin etnik azınlıklarla ilgili yazılarda titiz davrandıkları da belirtilmiştir. Örneğin *Hüküm Gecesi*’nde, Ahmet Samim’in Rumluk, Ermenilik, Yahudilik gibi politik davalara karşı son derece titiz davrandığını, gazetenin ilan sayfalarını bile, bu unsurlar lehine “propaganda içerikli bir satır sıkıştırılmış mı” diye okuyup incelediği belirtilmektedir (s. 61).

İncelediğimiz romanlardan *Hüküm Gecesi*’nde de Ahmet Kerim ve Ahmet Samim’in daha çok siyasal içerikli yorum yazıları yazdıklarını görüyoruz. Her iki roman kahramanı da muhalif tutumlarıyla siyasetin içinde olan kişilerdir. Romanda, gazetelerin hemen hepsi bir şekilde ya İttihatçıların ya da muhaliflerin gazetesi olduğu için, gazeteler “siyasetin şubesi” gibidir. Bu dönemde, gazetecilik yapan kişilerin tarafsız kalmaları beklenmemektedir. Sırrı Bey, Ömer Bey gibi bürokratlar mebus olma hayalleri ile gazetecileri kendi çıkarları doğrultusunda “kalem oynatmaya” zorlamaktadırlar. Bunların sonucu olarak da, aynı muhalif gazetede çalışan iki yazar bile, birbirlerini İttihatçılıkla suçlayabilmektedir. Bu dönem gazeteleri daha çok siyasal partilerin yayın organı olarak çalıştıkları için gazetelerde de daha çok siyasetle ilgili yorum yazıları yer almaktadır. Gazetecilerin haber kaynakları genellikle devlet kurumları ve bürokratlardır. *Esir Şehrin İnsanları*’nda olduğu gibi okuyucular gazetelerdeki yazılardan çok, kendi şikayetlerinin basılması için gazetelere mektup yazmaktadırlar. Gazetelerdeki yazıların bir çoğunda yanlışlar yapıldığı halde, bunu dile getiren okuyucu mektubu yoktur. Siyasal iktidar, gazetecilerden çekinmektedir. Bu nedenle de tehlikeli buldukları gazetecilere *Hüküm Gecesi* örneğinde olduğu gibi önemli devlet memurlukları teklif ederek, onları gazetelerden uzaklaştırmaya çalışmaktadırlar. Muhalif bürokratlar ise, gazetecileri kendilerini iktidara taşıyacak kişiler olarak görmektedirler. Bir başka deyişle muhalif bürokratlar, gazetecileri kendilerini iktidara taşıyacak kişiler olarak görürken, iktidarda olanlar da gazeteciye, denetim altında tutulması ve susturulması gereken kişiler olarak görmektedirler. Bu dönem romanlarında gazetecilerin mutlaka taraf olmak durumunda kaldıkları gözlenmektedir.

Hüküm Gecesi’nde Ahmet Kerim, “muhalifler arasında geleceğin nazırlarından biri olarak görülen” (s. 28) Ömer Bey’i ziyarete giderken yolda düşündükleri, II. Meşrutiyet döneminde gazetecilik yapmanın güçlükleri ve gazetecilik etiği konusuna iyi bir örnek oluşturmaktadır:

“Ona bu günlük gazetecilik mesleklerin en gücü, en bayağısı, en şerefsizi gibi geliyordu. Gerçi aslında halkı eğlendirmekten veya kendisini halka beğendirmekten başka bir manası olmayan bu mesleğin güzel ve asil tarafı yalnız sıkıntılarında ve tehlikelerinde idi. Fakat yaz kış, her

gece, bir sokağın belli bir yerinde, boyanarak, süslenerek ve tıpkı bir gazeteci gibi kendisini halka beğendirmek için bin türlü yalancı işveler yaparak saatlerce bir aşağı bir yukarı dolaşan bir kaldırım orospusunun hayatı da o kadar sıkıntıyla dolu ve o kadar tehlikelerle karşı karşıya değil midir? Siyasi gazete yazarı için dayak, kurşun, hapisane veya ip varsa bu zavallı kadın için de her an bir sarhoşun yumruğu, bir katilin bıçağı, bir firengilinin mikrobi vardır ve bir gazeteci okuyucularının sayısını arttırmak yolunda bedenî ve fikri ne kadar gayret harcarsa, beş olan müşterisini ona çıkartmak için çalışan bir fahişenin harcadığı gayret de hemen aynı nisbettedir. Ahmet Kerim kendi kendine: “Günlük bir gazete yazarıyla bir kaldırım fahişesi arasındaki benzerlikler yalnız bundan ibaret değil” dedi. “Bunun da, onun da biricik sermayesi halkın budalalıdır. Amme efkârı bunların birinde hakikat ihtiyacını, ötekinde aşk ihtiyacını tatmin ettiğine inanır. Halbuki fahişenin verdiği aşk ne derece samimi ise gazetecinin söylediği hakikat de o derece doğrudur” (s. 22-23).

Cumhuriyet’in ilanından, tek partili siyasal yaşamın sona erdiği 1946 yılına kadar olan dönemde, basın ve basın çalışanlarının durumuna ilişkin önemli gelişmeler olmuştur. Basın çalışanlarının kendi aralarında kurdukları Türk Gazeteciler Birliği (1930-1935), Basın Birliği (1938-1946), Türkiye Gazeteciler Cemiyeti (1946), Basın Birliği Derneği (1946), Ankara Gazeteciler Cemiyeti (1946) gibi dernekler mesleki sorunlara çözüm getirme çabalarının bir ürünüdür. Ayrıca tek partili dönemde, siyasal iktidarın kamuoyunu kendi görüşleri doğrultusunda oluşturmak ve basını güdümü altına alabilmek için gazeteci-milletvekillere önem vermesi de (Güvenir, 1991, s. 65-69) bu dönemde incelediğimiz romanlara yansımıştır.

Tek partili dönemi ele alan romanlarda³ gazetelerde çalışan gazeteci sayısının artmasına rağmen, gazeteciliğin hâlâ tam anlamıyla bir meslek olmadığını görüyoruz. Bu romanlarda gazetecilik, “işin sırlarını öğrenen” herkesin biraz gayretle yapabileceği bir meslek olarak tanıtılmaktadır. Gazetecilikte kullanılan teknolojinin ne denli insan gücüne dayandığı da romanlarda ayrıntılarıyla betimlenmektedir. Tek partili dönemi anlatan romanlarda gazetecilerin istihdam koşullarına ilişkin öne çıkan özelliklerden en önemlisi, gazetecilerin düşük ücret almasıdır. Dolayısıyla gazeteciler için en önemli sorun, geçim sıkıntısıdır. Bu nedenle gazetecilerin başka işler yaparak, ekonomik durumlarını düzeltmeye çalıştıkları görülmektedir. Örneğin *Ağlama Duvarı*’nda Selâmi, geceleri eve geldikten sonra roman çevirmektedir. *Gonk Vurdu*’da Ömer, gündüz çalışmasının yanında gece “muharrirliği”ne de kalarak, bu işten ayda 20 lira almaktadır. Gazetecilerin bir diğer sorunu, gece nöbetlerinden sonra eve gitmek için araç bulamadıkları için saatlerce yol yürümek zorunda kalmalarıdır. Ayrıca gazeteciler işleri gereği yüksek makamdan kişilerle karşılaştıkları için kıyafetlerinin düzgün olmaması nedeniyle de sürekli bir eziklik yaşamaktadırlar. *Sokakta Harp Var* ve *Gonk Vurdu*’da olduğu gibi, gazetecilerin izin günleri yoktur. Zorunlu hallerde, ücret almamaları halinde kendilerine izin verilmektedir. Zamanından önce haftalık almaları da çok zordur. Gazetecilerin yanı sıra, gazetelerin matbaalarında çalışan işçilerin çalışma koşulları da çok kötüdür. Matbaa çalışanları, gazetecilere göre çok daha az bir ücret karşılığında çalıştırılmaktadırlar.

Bu dönemi ele alan romanlarda, gazete patronları, gazetenin tirajını arttırmaktan başka bir şey düşünmeyen kişiler olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Ayrıca, incelediğimiz romanlarda, gazete patronlarından üçünün, aynı zamanda milletvekili olması da bu dönemin en belirgin özelliğidir. Bu dönemdeki gazete binalarının hepsi Babıâli'dedir ve fiziki koşulları iyi değildir. Buna rağmen, Cumhuriyet öncesi döneme göre, romanlarda gazetelerde çalışan kişi sayısının artması, gazetelerin bir işletme haline gelmeye başlamasının bir göstergesi sayılabilir. Gazeteciler az maaş aldıkları için beslenmeleri de düzgün değildir. Gazetecilere bu dönemde şehrin iyi lokantalarında ve ulaşım araçlarında yüksek indirimler uygulandığı halde, maaşları az olduğu için gazeteciler, bu indirimlerden yararlanamamaktadırlar. Tek partili dönemi anlatan romanlarda gazeteciler, yazdıkları bir yazı nedeniyle kolaylıkla hiçbir tazminat verilmeden işten atılabilmektedirler. Örneğin *Ağlama Duvarı*'nda Selâmi, milletvekili patronundan "Devlet Memurları ve Rüşvet" konusunda bir yazı yazmak için talimat alır. Ertesi gün *Halk*'ın baş sütununda çıkan makale, "bomba" gibi patlar. Ancak "*Yüksek makamdan en büyük idare amirine yetiştirilen şifre, yazı muharririnin mutlak cezalandırılmasını*" bildirmektedir (s. 90). Bir ay sonra işine son verileceği Selâmi'ye bildirildiği halde, o yine eski temposu ile çalışmaya devam eder (s. 106-107). Ancak bir ay sonra işine son verildiğinde Selâmi'ye hiçbir tazminat ödenmez. Bu dönemde gazetecilik meslek örgütlerinin kurulmasına karşın, bu durumun romanlara yansımada olmadığını görüyoruz. Ayrıca romanlardaki gazetecilerin kendi aralarında da yardımlaşma ve dayanışma içinde bulunmadıkları görülmektedir. İşten atılan bir gazeteciyi, uzun süre birlikte çalıştığı arkadaşları arayıp sormamaktadır. *Yol Ayrımı*'nda Murat, maaşlarından vergi kesilmesine sinirlenmektedir. Çünkü romanda anlatıldığı şekliyle gazeteler, 1930'lu yıllarda vergi vermedikleri gibi resmi ilanlar yoluyla devletten destek de görmektedirler ve çeşitli vergi aflarından yararlanmaktadırlar. Bunların dışında romanda, yeni harfler kullanılmaya başladığından beri, gazeteler okuyucu kaybettikleri için, hepsinin gizli ödenekten para aldıkları da söylenmektedir (s. 18). *Vakit* gazetesinin 1930'lu yıllarda sadece resmi ilan gelirleri ile ayakta durduğunu, o yıllarda yüz lira aylıkla *Vakit* gazetesinde yazarlık yapan Yusuf Ziya Ortaç da doğrulamaktadır. Ortaç'a göre, satışı olmayan bir gazetenin yazarlığına katlanmak oldukça güçtür. Bu kaygı en iyi yazarı bile, gün geçtikçe kötü bir yazar olmaya itmektedir (Ortaç, 1966, s. 133-137).

İncelediğimiz romanların çoğunda gazetecilerin içki alışkanlıklarının olduğunu görüyoruz. *Ağlama Duvarı* romanında, bunun en önemli nedenlerinden biri olarak, gazeteciliğin, sıkıntılı ve stresli bir meslek olduğu dile getirilmektedir. Dolayısıyla gazeteciler de gün boyu yaşadıkları olayların etkisinden kurtulmak için akşamları hep birlikte içki içmektedirler. Gazetecilik mesleğinin içki ile olan bu ilişkisine Howard Good da dikkat çekmiş ve 53 Hollywood filmi üzerinden yaptığı incelemesinde, gazetecilerin çoğunlukla alkolik olarak gösterildiğini, ancak bu durumun 1980'lerden sonra değişerek gazetecilerin filmlerde artık 'işkolik' olarak sunulduğunu belirtmiştir (2000, s. 153-154).

İncelediğimiz romanlarda tek parti dönemi, Babıâli'de "zirveye çıkmanın ve zirveden düşmenin çok kolay olduğu" bir dönem olarak nitelendirilmiştir. *Ağlama Duvarı*'nda dönemin başbakanının da davetli olduğu, Gazeteciler Birliği'nin bir çay partisinden söz edilmektedir. Bu çay partisinde gazeteciler başbakanı iktidara gazete ve dergi kapatma konusunda sınırsız yetki veren Matbuat Kanunu'nun

ellinci maddesinin⁴ kaldırılmasını isterler. Ancak aynı gazeteciler, başbakanın gazeteciler için söylediği “Onlar benim, her işi gören ve takip eden fahrî müfettişlerimdir!” sözünü de “avuçları patlayana kadar” alkışlamışlar ve kendilerine iltifat edildiği şeklinde yorumlamışlardır (s. 57). Başbakanın gazetecileri fahrî müfettişleri olarak görmesinin nedeni, gazeteci milletvekilleri aracılığı ile iktidarı meşrulaştırması ve böylelikle de basını kontrol altında tutabilmesidir.

Cumhuriyet öncesi dönemde olduğu gibi, tek partili dönemde de gazeteciler için atlama ve atlatma haberin önemi büyüktür. Çünkü o dönemlerde gazetelerin tirajları çok düşük olduğu için, gazeteler ancak atlatma haber ile tirajlarını iki üç katına çıkarabilmektedirler. *Yol Ayrımı*'nda Murat, Babıâli'de çalışan diğer gazetecileri, “*görmeden sezinleyen ve sezinlemesiyle gizli olan şeyi tuzsuz yağdan kıl çeker gibi çekip alan köpek oğlu köpekler*” olarak görmektedir. Gazete patronları için tirajın önemi büyüktür. Ancak atlatma haber, muhabirler için de büyük önem taşımaktadır. Çünkü atlatma haberi yapan muhabir, ödül olarak prim almaktadır. Zaten geçim sıkıntısı içinde olan muhabirler için aldıkları bu primler hayati önem taşımaktadır. Ancak gazeteciler ‘atladıkları’, bir başka deyişle başka gazetelerde çıkıp da kendi gazetelerinde olmayan haberler için de patrone ya da yazı işleri müdüründen azar da iştebilmektedirler. Bu nedenle incelediğimiz hemen hemen tüm romanlarda gazeteciler ve yazı işleri müdürleri, atladıkları bir haber olup olmadığını sürekli kontrol etmektedirler. *Sokakta Harp Var*'da gazetecilerin bir olaya tanık olduklarında, öncelikle etrafta başka gazeteci olup olmadığını kontrol ettiklerine değinilmektedir. Yine *Sokakta Harp Var* örneğinde olduğu gibi istihbarat muharrirlerinin, haber hakkında yorumda bulunmadıklarını, sadece haberin seyrini takip ettiklerini görüyoruz (s. 28).

Tek partili dönemin en önemli özelliklerinden birisi de gazetelerde ajanstan ve radyodan alınan haberlerin sıkça kullanılmasıdır. Özellikle 2. Dünya Savaşı yıllarında radyodan alınan haberler, gazeteler için büyük önem taşımaktadır. Ayrıca savaş gibi özel öneme sahip olan durumlarda gazetecilerin işleri iki kat daha ağırlaşmaktadır. *Ağlama Duvarı* isimli romanda Selâmi, II. Dünya Savaşı'nın patlak vermeye başladığı günlerde matbaada, sabahın dokuzundan gecenin dokuzuna kadar, ajans ve radyo haberlerinin karma karışık satırları üzerinde, “*birbirini tutmayan haberlerin kördüğümünü*” çözebilmek için uğraşmaktadır (s. 34). Tek partili dönemi anlatan romanlarda Matbuat Kanunu nedeniyle intihar olaylarının gazetelerde bir kaza olarak verilmesi gerektiği de vurgulanmaktadır. Yine bu dönemde gazeteciler, *Sokakta Harp Var* örneğinde olduğu gibi, alamadıkları beyanatlar için diğer gazetelerle işbirliği yapmaktadırlar (s. 65-66). Eğer gazetecinin alamadığı beyanat diğer gazeteciler tarafından da alınamamışsa endişelenecek bir durum kalmamaktadır (s. 68). *Ağlama Duvarı*'nda gazetecilerin yerli ve yabancı dergi ve gazetelerden haberleri ve fotoğrafları makasla keserek kendi gazetelerinde kullandıklarına değinilmektedir. Selâmi, gazetecilerin haber toplama biçimlerine ilişkin şunları düşünmektedir:

“Üstad makas... Gazetecilerimizin sekreter ve muharrirleri elinde o ne kudretli şahsiyettir! En çapraşık politika meselelerinin kördüğümünü lâhzada çözüverir. Onun en derin psikoloji bahislerini kurcaladığı görülür. Bazen içtimaî prensiplerle uğraşır. Dünyanın 72 dilde çıkan

bütün gazeteleri üstad makasın emrindedir. Psikologlar, sosyologlar, edebiyatçılar onun için düşünür ve yazarlar. Fotoğraf muhabirleri en meraklı resimlerini onun için hazırlar. O olmasa hangi muharrir sütununu doldurabilir? Hangi gazete sayfalarını karartabilir? Üstad makas hazretleri, insan ölülerinin ve hayvan leşlerinin yan yana uzatıldığı Barsölon sokaklarını, obüslerin ikiye böldüğü binaları gösteren korkunç resimleri Amerikan mecmuasından ustaca aşırıırken, yeni bir ajans telgrafı okuyorum...” (s. 52-53).

Tek partili dönemi anlatan romanlarda, gazetecilerin genellikle yukarıdan aşağıya doğru bir görevlendirme ile, rutin olarak habere çıktıkları görülmektedir. Rutin habere kaynaklık edenler de genellikle devlet kurumlarıdır. Bunun dışında gazeteci, kendi başına bir haberi araştırmak ya da incelemek üzere nadiren hareket etmektedir. Dolayısıyla bu dönemde gazetecilik yapan kişilerin daha çok bir devlet memuru gibi çalıştığını söylemek yanlış olmayacaktır. Zaten roman kahramanlarının işe başladıktan kısa bir süre sonra, bu rutinlikten şikayet etmeye başlamaları da bunun bir göstergesi sayılabilir. Bu dönemde göze çarpan bir başka konu da, gazetecilerin genellikle cinayet gibi adliye haberleri üzerinde yoğunlaşmalarıdır. Oysa, Cumhuriyet'in ilanından çok partili yaşama geçişe kadar olan bu dönemde, ülkenin içinde bulunduğu önemli sorunlar bulunmaktadır. Ancak bu dönemde basına uygulanan sansür nedeniyle gazeteciler, bu tür sorunlara eğilememektedirler. *Ağlama Duvarı*'nda Selâmi'nin başına gelenler gibi, eğilenler ya da eğilmeye çalışanlar da işten atılmaktadırlar. Arpad (1976, s. 58), gazetelerin adliye muhabirliğine önem vermelerini, İkinci Dünya Savaşı sırasında ilgili makamlarca basından gizlenmeye çalışılan yolsuzlukların, politika kirli çamaşırlarının, ticaret yolsuzluklarının ancak adliye koridorlarında yakalanabileceğini bilmelerine bağlamaktadır. Bu dönemde gazetecilerin sahte röportajlar yayınlamaları da romanlarda eleştirilen konulardan birisidir.

Gonk Vurdu'da, gazeteci Cemil Muallâ'nın Tramvay şirketinin bedava pasolarından birini kullanması eleştirilmektedir. Bir yolcu, her gazeteye birkaç paso sunan tramvay şirketlerinin, gazetecilerin kendileri hakkında olumsuz şeyler yazmalarını engellemek ve tramvayların kötü durumunu göstermemek için böyle bir yola başvurduğunu söylemektedir (s. 91). *Ağlama Duvarı*'nda, gazete idarehanesine değişik amaçlarla gelen pek çok ziyaretçiden söz edilmektedir. Bu ziyaretçilerin gazete binasına geliş amaçları, halkın gazeteye ve gazeteciye nasıl baktığını da açıklar niteliktedir. Bu ziyaretçilerden bazıları romanlarını yayımlatmak isteyen yazarlar, bazıları ülke sorunları hakkında başmuharrirlere bilgi vermek isteyen emekliler, bazıları da halk arasında dolaşan rivayetlerin aslını öğrenmek isteyen kişilerdir. *Ağlama Duvarı*'nda, kimi avukatların müvekkillerinin itibarı sarsılmasın diye adliye muhabirlerinin peşine düştüklerinden, hatta müvekkili hesabına muhabirlere para ödemelerinden, piyes yazarlarının, şairlerin eserlerinin gazetede övgü ile söz edilmesi için sürekli gazeteye gelmelerinden de söz edilmektedir. Bundan başka romanda, üst düzey kişilerin göze girmek ya da isimlerini unutturmamak için milli bayramlarda ya da yıldönümlerinde okuyacakları nutukların birer kopyasını getirerek, gazetede yayımlatmak istemelerine de çok sık rastlanıldığı belirtilmektedir. Romanda, gazetecilerin, gazetede çıkan bir haber nedeniyle, gazete binasında saldırıya uğramaları, yazı işleri müdürü ya da muhabirlerin insafsızca tokatlanıp yumruklandığına da değinilmektedir.

Yazarın deyişle gazeteci, “yaşadığı müddetçe ipten kuşaklı, ömrü oldukça borçlu” olduğu için, kabul odaları kimi zaman terzi borcu ya da verilmemiş yol vergilerini almak için gelen alacaklılarla da dolup taşmaktadır. Duyurulacak projesi olanlar da, gizli kalmasını ister görünür bir tavırla sırlarını bu odada açıklamaktadırlar (s. 60-61). *Yol Ayrımı*’nda gazeteci Murat’ın arkadaşı Kadir, gazeteciler hakkında şunları düşünmektedir: “Gazetecileri ben şoförlere benzetirim. Müşteriyi indiren şoför, o andan sonra nereye gideceğini artık kendisi de bilemez! “Eve gideyim, yemek yiyeyim!” derken bir müşteri çıkar, “Çek bakalım, Büyükdere’ye!” der. Oysa, adamın evi Fatih’tedir! Ne demektir, aklından geçirdiğine sırtını dönmek?” (s. 313-314).

Tek parti dönemini ele alan romanlarda gazeteciler, aslında severek girdikleri bu meslekte, çeşitli nedenlerden dolayı aradıklarını bulamamışlardır. Gazeteci roman kahramanları, gazete patronlarının tiraj kaygısının yanı sıra, siyasal iktidarın basın üzerindeki denetiminden dolayı başarılarının engellendiğini düşünmektedirler. Ancak, gazeteciler hem maddi hem de manevi yönden yeterli doyum sağlamadığını düşündükleri mesleklerini yine de devam ettirmektedirler. Giderek daha fazla kurumsallaşan ‘Babıali’nin düzenine uyup uymama ikilemi ise, dönemin etik anlayışının en önemli bir unsurudur.

Çok partili dönem, gazetecilik mesleği açısından önemli açılımların sağlandığı bir dönem olmakla birlikte, aynı zamanda, basın tarihinde en fazla gazetecinin sıkça yargılandığı ve tutuklandığı bir dönemdir. Bu dönemi anlatan romanlarda⁵ gazetecilerin aldıkları maaşlar oldukça düşüktür. Romanlarda, röportaj muhabirliğinin öne çıktığı görülmektedir. Roman kahramanlarından üçü röportaj muhabiridir. Roman kahramanı gazeteciler, İstanbul dışındaki olayları takip etmek için Anadolu’ya da gitmektedirler. O dönemde, basının daha fazla denetim altında olması, gazeteleri röportaja yöneltmiş olabilir. Romanlarda detaylı bilgi verilmemekle birlikte Gazeteciler Cemiyeti’nden ve Gazeteciler Sendikası’ndan da söz edilmektedir. Örneğin, *Bir Kızın Masalı*’nda o dönemde gazetecilerin tek mesleksel örgütü olan Gazeteciler Birliği’nin, hastalık gibi özel durumlarda üyelerine yardım etme konusunda yetersiz kaldığı konusu gündeme getirilmiştir. *Kurtlar Sofrası*’nda Mahmut ise, Sendika’nın kurucu üyelerindedir. *Bir Kızın Masalı*’nda sözü edilen Gazeteciler Birliği de, İstanbul Basın Birliği Derneği’dir. Romanda, bu birliğin geliri olduğu halde gazetecilere yardım etme konusunda cimri davrandığından söz edilmektedir. Yine bu dönem romanlarında, diğer dönemlerden farklı olarak, kimi gazetecilerin “gazeteci kartı”na sahip olduğunu görüyoruz. Gazete patronları için tirajı arttırmak çabası, her şeyin üstündedir. *Yağmur Duası*’nda olduğu gibi gazete patronunun gazetenin tirajını arttırmak için muhabirlerini yalan haber yazmaya teşvik edilmesine sıkça rastlanılmaktadır (s. 21).

Çok partili dönemi anlatan romanlardaki gazetecilerin haber kaynakları çeşitlenmeye başlamıştır. Romanlardaki kimi gazeteler, basına uygulanan yasaklar karşısında, uydurma ve yalan haberlerle halkın dikkatini çekebilecek konulara yönelmişler, bazıları da gazetecilerinin tutuklanmasına ve öldürülmesine karşın, ilke olarak, sadece resmi ilan gelirleri ile ayakta kalmaya çalışmaktadırlar. Yasal kısıtlamalar nedeniyle gazetelerde, halkın gerçek dertleri, sıkıntıları yerine daha çok suya sabuna dokunmayan yalan/uydurma haberler yer almıştır. Örneğin *Yağmur Duası*’nda Ferhat’ın patronu,

Güney Kutbunda gerçekleşecek uydurma bir röportaj yazması konusunda, onu ikna etmeye çalışmaktadır. Ferhat, patronuna eğer bunu yazarsa rezil olacağını söyleyince, patronu şöyle der: “Gazeteci için haysiyet, şeref, gurur, namus, edep, terbiye, utanmak, sıkılmak yoktur. Ne vardır? Satış vardır! Gazeteci, gazete satmak için yaşar, icabında gazete satmak için kepaze olur” (s. 21). Gazete patronu, halkın bunların uydurma röportaj olduğunu bilmelerine rağmen yine de “ne yazılmış diye” merak ettikleri için okuduklarını düşünmektedir. *Ölüm Perdesi* romanında ise, gazetecinin habere ulaşmak için, insanlarla iyi ilişkiler kurmalarına değinilmektedir. Murat, Park Palas’ın tüm çalışanlarını tanımaktadır. Çünkü Park Palas o dönemde bir gazeteci için, en önemli haber kaynaklarından biridir. Özellikle, valiz taşıyıcı Musa Efendi, Murat’ın iyi ahbabıdır. Enfiye tiryakisi olduğu için, ona seyahat dönüşlerinde getirdiği Fransız enfiyeleri uğruna “benim için öl dese” ölmekten çekinmeyecek biridir (s. 12). *Kurtlar Sofrası*’nda gazetecilerin haber kaynaklarına ulaşmak için, aracı kişilere para verdikleri dile getirilmektedir. Mahmud, arsa yolsuzluğu olayını açığa çıkartmak için, olaya karışan ama parasını tam olarak alamayan Kâtip Rıza’ya para vererek, kendisini olayın kilit isimlerine ulaştıracak Sezai Yarmacı isimli kişinin adresini elde eder. *Yağmur Duası*’nda, bazı kişilerin gazeteciler ve gazete aracılığı ile haksız çıkar elde etmeleri dile getirilmiştir (s. 7). Yine bu romanda, gazetecinin yalan/uydurma haber yazmaktan duyduğu rahatsızlık ele alınan önemli etik konular arasındadır.

Çok partili dönemi anlatan romanlarda, roman kahramanı gazeteciler, bu işten çok para kazanmamalarına, hayatlarının sürekli tehlike altında olmasına ve sıkıntılı bir meslek olmasına rağmen gazeteciliği sevmekte ve meslekten ayrılmayı düşünmemektedirler. Gazeteciler, patrona yaranmak için “dolap beygiri ve koşu atı” gibi sürekli koşturmaktadırlar. Gazetecilik, bütün roman kahramanları için sıkıntılı ve ağır bir iştir. Hiç boş günleri olmayan gazeteciler, kendilerine ve sevdiklerine zaman ayıramamaktan şikayet etmektedirler. Roman kahramanı gazeteciler, şantaj yoluyla haksız kazanca karşıdırlar ama *Yağmur Duası*’nda olduğu gibi gazetenin tirajını arttırmak için uydurma haber yapmaktan da geri kalmamaktadırlar.

Milli Birlik Komitesi, 27 Mayıs 1960’ta iş başına geldiğinde Türkiye’de basının önemli sorunları bulunmaktaydı. Milli Birlikçiler, basından destek gördükleri için, basının sorunlarına da öncelik vermişlerdir. Öncelikle 1960’ta “Neşir Yoluyla veya Radyo ile İşlenecek Cürümler Hakkındaki” yasa, 94 sayılı yeni bir yasayla iptal edilir. Daha sonra, Basın Kanunu’ndaki anti demokratik maddeleri kaldıran 143 sayılı yeni bir yasa çıkartılır. Ayrıca 1960’ta Ceza Kanunu’nun 481’inci maddesinde yapılan bir değişiklikte gazeteciye birçok durumda iddiasını ispat hakkı tanınır. Bu değişikliklerin yanı sıra, basın mesleğinde çalışanlarla çalıştırılanlar arasındaki ilişkiyi düzenleyen 5953 sayılı yasa değiştirilerek, çalışanlara önemli haklar sağlayan 212 sayılı ‘Fikir İşçileri’ yasası ile resmi ilan dağıtımını düzene sokmayı amaçlayan ‘Basın İlan Kurumu’nun kurulmasını öngören 195 sayılı yasanın çıkarılması, basın tarihi açısından önemli gelişmelerdir (Topuz, 1996, s. 121-122). Hatta bu iki yasa, dokuz gazete sahibini üç gün süreyle gazetelerini kapatarak yasayı protesto ettirecek kadar ürkütmüştür. Ancak 212 sayılı yasa, işverenlere eskisine oranla fazla yükümlülük getirmiş ya da gazetecilere çok fazla yeni hak sağlamış değildir. Sadece eski hak ve yükümlülükler, gazeteciler lehine biraz daha geliştirilmiştir (Atılğan, 1991, s. 43).

1960-1980 dönemini anlatan romanlarda,⁶ gazetelerde çalışan muhabir sayısının arttığını ve görev dağılımlarının çeşitlendiğini görmekteyiz. Bu dönem romanlarında öne çıkan en önemli konu, gazetecilerin haber atlamasıdır. Gazeteciler, haber atladıkları zaman yazı işleri müdüründen azar işitmektedirler. Yine bu dönemde, gazetecilerin tutuklanmasına da tanık oluyoruz. *Sarı İt*'te Selim, patronunun bir yazısı yüzünden iki yıl tutuklu kalmıştır. Gazetecilerin, işten atılmaları durumunda yeni bir işe girmelerinin güçlüğü yine *Sarı İt* romanında işlenmiş konulardan biridir. Ayrıca, gazetecilerin işsiz kalma, hastalık gibi kötü günlerinde birbirlerini arayıp sormamaları da romanlarda ön plana çıkmaktadır. Maddi durumu iyi olan gazetecilerin, gazete patronları ya da yazı işleri müdürü karşısında, diğer muhabirlere göre daha güçlü bir konumda olmasına *İstanbul Tehlikede* ve *Bir Irkçının İhaneti* romanlarında değinilmektedir. Romanlarda kimi gazete patronlarının Babıali'de Amerika'nın ve Amerikalının en sadık temsilcisi olduğu da eleştirilmektedir. Bu dönemde gazetecilik yapan roman kahramanlarının daha önceki dönemlere göre, geçim sıkıntılarının çok gündeme getirilmediği görülmektedir. Ayrıca, gazetelerde magazin ve spor sayfalarının ağırlık kazanması, gazetelerde genel yayın müdürlüğü kategorisinin oluşması da bu dönem romanlarında ele alınmıştır. Romanlarda Gazeteciler Sendikası'nın işverenlerle imzaladığı toplu sözleşme ile maaşlarının iyileştirilmesi de dile getirilen konular arasındadır.

1960-1980 dönemini ele alan romanlarda gazetecilerin, 'rutin haberler'den sıkıldıkları gündeme getirilmiştir. Gazeteciler, daha çok araştırmaya dayalı konular üzerinde çalışmak istemektedirler. Ancak, bu mesleği para kazanmak için de yaptıklarından, bir yandan da patronlarını memnun etmek zorundadırlar. Yine bu dönem romanlarında öne çıkan önemli bir konu da, gazetecilerin haber atlamasıdır. Gazeteciler haber atladıkları zaman, yazı işleri müdüründen azar işitmektedirler, haber atlattıklarında da övgü almaktadırlar. Bu dönem romanlarında gazeteciler *Bir Irkçının İhaneti*'nde olduğu gibi, zaman zaman haber kaynakları ile sıkı ilişkiler kurmakta ve haber kaynaklarını daha da zenginleştireceğini düşünerek bu kişilerden yazılarında övgüyle söz etmektedirler.

Bu dönemi ele alan romanlardaki kişiler, roman kahramanı gazetecileri başarılı bulmakla birlikte, zaman zaman da onları kendi reklamlarını yapacak araçlar olarak görmektedirler. Bu dönemin bir başka özelliği, muhabirliğin kimi gazeteciler tarafından bir 'basamak' olarak görülmesidir. Muhabirlikten sonra bir sütun sahibi olan gazeteciler, siyasi çevrelerle yakın ilişkiler kurup, milletvekili bile olabileceklerini düşünmektedirler. *Bir Irkçının İhaneti*'nde gündeme getirildiği gibi, bu dönemde iyi bir gazeteci olmak için, sadece gazetecinin sevgilerinin güçlü olması yetmemektedir. İyi bir gazeteci, yurt ve dünya gündemini takip edip, çok kitap okumalıdır.

Sarı İt'te, bir fabrikada grev yapan işçiler, işten atıldıklarını ve işverenin lokavt yaptığını gazetelerin yazmayacağını, çünkü, patronlarının bu gazetelere binlerce reklam parası ödediğini söyleyerek, gazeteleri ve gazetecileri eleştirmektedirler (s. 54-55). Yine *Sarı İt*'te, bir gazete patronunu arayarak fabrikalarında penisilinden zehirlenip ölen işçinin ölüm haberini yazmamaları halinde, kendilerine reklam vereceklerini söyleyen işveren de eleştirilmektedir (s. 379). Bu dönemde gazeteciler, habere

ulaşmak için sık sık yalana başvurmaktadırlar. Bu durum da romanlardaki diğer kişiler tarafından bilinmektedir. Ancak yalan söyleyen gazetecilere çok fazla kızılmamaktadır, çünkü onlar işlerini yapmaktadırlar. Bir başka deyişle, toplumda gazetecinin “yaptığı iş gereği” yalan söylemesi doğal karşılanmaktadır. Ayrıca, sendika örneklerinde olduğu gibi, gazetecilerin güçsüzün değil güçlü olanın yanında yer aldıkları da içselleştirilmiş gibidir. Bu dönem romanlarındaki kişilerden bazıları, gazetecilerin halkın yanında değil, kendilerine rüşvet teklif eden kişilerin yanında yer almalarını eleştirirken, bazıları da roman kahramanı gazetecileri toplumsal anlamda başarılı bulmaktadırlar. Diğer dönemlerde de olduğu gibi, pek çok kişi de gazetecileri, kişisel reklamlarını yaptıracakları araçlar olarak görmektedirler.

Romanlarda 1980 Sonrası Dönemde Gazetecilerin Etik Anlayışı

12 Eylül 1980 askeri darbesinden, Kasım 1983 genel seçimlerine kadar olan dönemde Türkiye’de basın sıkı bir denetim altında tutulmuştur. Bu dönemde birçok gazete kapanmış, çok sayıda gazeteci de tutuklanmıştır. 1982 Anayasasında iletişim özgürlüğünü kısıtlayıcı birçok madde yer almıştır. Kasım 1983 genel seçimleri ile parlamenter rejime geçilse de, basına yönelik kısıtlamalar devam etmiş, 1990’lı yıllardan itibaren de pek çok gazeteci öldürülmüştür. 1980 sonrası dönem aynı zamanda, basında tekelleşmelerin ve teknolojik gelişmelerin ivme kazandığı bir dönemdir. Bu dönemi anlatan romanlarda⁷, gazetecilerin istihdam ve çalışma koşullarının giderek ağırlaştığı görülmektedir. Gazetelerin iş adamlarının eline geçmesiyle, İstanbul’daki gazete merkezlerinin Babıâli’den İkitelli’ye taşınması bu dönemin belirleyici özellikleri arasındadır. 1980 sonrası, basında tekelleşme eğiliminin arttığı dönemdir. Bu durum, 80 sonrası romanlarına da yansımıştır. Bunun yanı sıra gazetelerdeki muhabir sayısının artmasına paralel olarak, konusunda uzman kişilerin gazetelere dışarıdan köşe yazarlığı yapması ve yazı işleri kadrosunun da giderek fazlaşması ve çeşitlenmesi romanlarda dile getirilmiştir. Gazetede üst düzey yöneticilerin iyi maaş aldığı, arabalarının ve ev kiralılarının da gazete tarafından karşılandığı romanlara yansıyan konular arasındadır. Ayrıca, gazetelerin bağlı olduğu medya kuruluşlarının, gazetelerden başka televizyon kanallarının, radyolarının ve dergilerinin de olması söz konusudur. Romanlarda dile getirilen önemli konulardan birisi de, medya patronlarının siyasal iktidarla çok yakın ilişkiler kurmasıdır. 1980 sonrası dönemleri ele alan romanlarda, magazin gazeteciliğinin ön plana çıktığı da görülmektedir.

İletişim teknolojisindeki gelişmelerin bu dönemde, gazetecilere habere ulaşma ve haber aktarma konusunda değişiklikler getirdiği görülmektedir. Ancak, teknolojinin kullanımı gazetecilerin işlerini daha da artırmıştır. Çünkü yöneticiler, gazetecilerden, diğer gazetelerdeki haberlerden farklı ve daha çok haber getirmelerini beklemekteydiler. Bu da, gazetecilerin, haber atlatmak için bir ajan/dedektif gibi haberin peşinden koşturmasını gerektirmektedir. 1980 sonrası dönemi romanlarında ele alınan konulardan bir diğeri de, gazetecilerin işten kovulma şekillerindeki farklılaşmadır. Bir gazeteci işten kovulduğunu ancak, elektronik kartını turnikelere okutamadığı zaman anlamaktadır. Kadrolu çalışan gazeteciler, işten kovulduklarında tazminatlarını alabilmektedirler. Ancak bu dönem romanlarında çok

sayıda gazetecinin kadrosuz çalıştırıldığı da görülmektedir. Bu dönem romanlarında, gazeteciler arasındaki kıskançlık ve kavgaların daha da arttığı görülmektedir. Aynı gazetede çalışan iki muhabir, zaman zaman bir haber yüzünden birbirleriyle kavga edebilmektedirler. Yöneticiler iki-üç kişinin yapabileceği işi bir kişiye yaptırarak, çok kişiye fazla maaş ödememe politikası gütmektedirler. Ayrıca muhabirler, çalıştıkları medya kuruluşlarının birkaç yayın organı için, haber toplamak zorunda bırakılmaktadırlar. Bu nedenle gazeteciler, çok yoğun bir şekilde çalışmaktadırlar.

1980 sonrasında, gazetecilerin haber süreçlerinin giderek hızlandığı görülmektedir. Diğer dönemlerde olduğu gibi bu dönemde de, atlatma haber gazeteciler için çok önemlidir. Ancak gazete yöneticileri, gazetecilerden sürekli atlatma haber beklentisi içinde oldukları için, gazeteciler de olayları emniyet güçlerinden bile önce yakalama yarışına girmişlerdir. *Kukla*'da Arif, arkadaşı Adnan'a yeniden "gazete yönetiminin gözüne girmek" ve "aranan bir gazeteci" olmak için neler yapmaları gerektiğini şöyle anlatır:

"Durum sandığın gibi değil. Ben de bıçak sırtındayım. Her an işime son verebilirler. Bizim dönem sona eriyor Adnan. Zimba gibi oğlanlar var. İyi eğitim almışlar, çekirdekten yetişme gazeteciler. Yerimizi onlar alacak. Hatır gönül devri kapanıyor, patronla aranın iyi olmasının hiçbir önemi yok. Herkes yaptığın işe bakıyor. Bizi gladyatörlere çevirdiler, arenaya atıyorlar ve iyi dövüşmeyi oyundan çıkarıyorlar... artık koşullar daha acımasız. Dövüş hızlandı oğlum, kan gövdeyi götürüyor. Hile, hurda, kalleşlik ne yaparsan yap ama milletin ilgisini çekecek haberi sen kap, diyorlar" (s.122).

1980 sonrası anlatan romanlarda gazeteciler, genellikle beğenilerek ve takdir edilerek okunan kişiler olarak yansıtılmıştır. Ancak romanlarda, çıkar amaçlı şantaj yapan gazeteciler de bulunmaktadır. Bu gazeteciler, romanların diğer karakterleri tarafından "cebini düşünen" gazeteciler olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca, romanlarda gazeteciler içkici ve küfürbaz olarak da betimlenmektedirler.

1980 sonrası dönemi anlatan romanlarda, gazetecilerin genel olarak yaptıkları işin olumsuz yönlerinden rahatsızlık duymaya başladıkları görülmektedir. *Deligonca*'da magazin muhabiri Elif'in patronu, kimi haberleri yayınlamaması karşılığında, habere konu olan kişilerden şantajla para da almaktadır. Elif bunu öğrendiğinde, arkadaşı Burak'a şunları söyler:

"Hep birileri köşe oluyor. Gerçek gazetecilik yapana rastlamayacağız herhalde. İnan bana artık gazeteci olduğumu söylemeye utanıyorum. Şimdiye kadar bu kadar çok mücadele verdim. Bazen hepsinin boş olduğunu düşünüyorum. Gazetecilik gözümde büyüttüğüm gibi değilmiş. Hiçbir saygınlığı yok. Gazeteciyim diye geçinenler neredeyse çete kuracak kadar soygunculuğu iyi öğrenmiş. Şaşıyorum bu insanların hiç onuru yok mu?" (s. 253).

Gazetecilik, sürekli koşturma gerektiren, stresli bir meslektir. Ancak gazeteciler, hareketli bir meslek olmasına rağmen bir süre sonra gazeteciliğin rutin bir iş haline geldiğinden ve kendilerini memur gibi

hissetmeye başladıklarından yakınmaktadır. Ayrıca bu dönemi anlatan romanlarda, gazetecilik mesleğinin ahlaki bir çöküş yaşadığı da dile getirilmektedir. Bu dönemde gazetecilerin ve gazete yöneticilerinin şantaj yoluyla haksız çıkar elde etmeleri, yalan/uydurma haberler yazmaları, söz verdikleri halde haber kaynaklarını açıklamaları, gizli ses ve görüntü olarak bunları kullanmaları, başkalarının özel yaşamlarına müdahale etmeleri, röntgencilik, haber atlatmak için bir olayın peşine dedektif gibi düşmeleri ve emniyet güçlerini yanıltmaları, çetelerle bağlantılar gibi olumsuzlukların diğer dönemlere göre oldukça arttığı görülmektedir.

Sonuç

Daha önce de belirttiğimiz gibi, medya endüstrilerinde egemen dinamikler gazetecilik mesleğini şekillendirmektedir. Etik olmayan davranışların ödüllendirilmesi, tirajın basın işletmelerinde en önemli hedef olması, gazetecileri etik konular bakımından sınırlandırmaktadır. İncelediğimiz romanlarda, tiraj, gazete patronları tarafından en önemli şey olarak görülmektedir. Tiraj attıran atlatma haberleri yapan gazetecilerin ödüllendirilmesi, gazetecilerin maddi ödüle kavuşmayı temel hedef olarak görmelerine neden olmaktadır. Pek çok gazeteci de ödüle kavuşmak için yalan/uydurma haber yazmayı göze alabilmektedir. İncelediğimiz romanlarda, II. Meşrutiyet döneminden 1980'li yıllara kadar basının, siyasal iktidara sözcülük etme görevi üstlendiğini söyleyebiliriz. 1980 öncesi romanlarda, iktidarın basın üzerindeki tahakkümü net bir şekilde izlenebilmektedir. 1980 sonrası dönemleri ele alan romanlarda ise, basının büyük ölçüde iktidara yön verdiği görülmektedir. II. Meşrutiyet döneminde gazeteci ile gazete patronu arasındaki belirsiz sınır, Cumhuriyet sonrası dönemden 1980'li yıllara kadar oldukça değişmiştir. 1980 sonrası basındaki tekelleşme, gazeteciler arasında da büyük uçurumlara neden olmuştur.

Gazeteciler çalışma koşulları açısından Babıâli ve İkitelli medyası ayrımında somutlaşan bir değişim geçirmişlerdir. 1980 öncesine kadar gazetelerin fiziki çalışma koşulları iyi değildir. Gazetecilerin kendilerine ait odaları yoktur. Habere ulaşmak için toplu taşıma araçlarını kullanmaktadırlar. 80 sonrasında ise bilgisayarların, cep telefonlarının dijital kameraların habere ulaşmada gazetecilere büyük kolaylıklar sağladığı görülmektedir. Ancak bu aygıtların kullanımı, patron açısından "atlatma haber" beklentisini doruğa çıkartırken, haberin peşinden dedektif gibi koşturmayan muhabirin gazetelerde çalışması neredeyse olanaksız hale gelmiştir. Teknolojik gelişmenin gazetecilik mesleğinde körüklediği bir başka şey ise, gizli ses ya da görüntü olarak, haber kaynağının haberi olmadan haber yapabilmenin kolaylaşmasıdır. Bunun yanı sıra gizli kaydedilmiş görüntüler kötü niyetli gazeteciler ya da yöneticiler tarafından şantaj unsuru olarak da kullanılabilir.

Ele aldığımız tüm romanlarda, gazetecilerin maaşlarının oldukça düşük olması ve mesleki örgütlenmelerinin yetersizliği nedeniyle, egemen profesyonel kültüre uyum sağladıkları görülmektedir. Dolayısıyla gazeteciler, temel amacın tiraj olduğu bu basın endüstrilerinde, haber atlatmak için çoğunlukla "bazılarının" gizli kalmasını istediği konularda haber yapmak istemektedirler. Bu durumlarda gazeteciler, haberin araştırmasında, içeriğinde ve sunumunda etik olmayan kimi

uygulamalara başvurabilmektedirler. Mesleğin dayatmaları, gazetecilerin meslektaşlarını ve patronlarını eleştirmelerini de engellemektedir.

İncelediğimiz tüm romanlarda, dolayısıyla da tüm Türkiye basın tarihi içinde, etik kaygılar ve tartışmaların hep var olduğu görülmektedir. Ancak etik kaygılar ve bunların meşrulaştırımı, dönemlere göre, özellikle de Babıali-İkitelli eğretilmesiyle özetlenen, 80 öncesi ve sonrası dönemlerine göre önemli değişiklikler göstermektedir.

Notlar

⁽¹⁾ Bu makale, 5-7 Mayıs 2004 tarihinde DAÜ İletişim Fakültesi tarafından düzenlenen **İletişim Etiği: Kültür, Toplum, Kimlik** konulu Uluslararası İletişim ve Medya Çalışmaları Konferansı'nda sunulan bildirinin düzeltilmiş ve gözden geçirilmiş halidir.

⁽²⁾ II. Meşrutiyet dönemi için incelenen romanlar: Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Hüküm Gecesi* (1927), Burhan Cahit Morkaya'nın *Dükkülerin Romanı* (1934) ve Kemal Tahir'in *Esir Şehir İnsanları* (1956).

⁽³⁾ Tek partili dönem için incelenen romanlar: Kemal Ahmet'in *Sokakta Harp Var* (1932), Reşat Enis Aygen'in *Gonk Vurdu* (1933) ve *Ağlama Duvarı* (1949) ve Kemal Tahir'in *Yol Ayrımı* (1971).

⁽⁴⁾ *Ağlama Duvarı*'nda sözü edilen Matbuat Kanunu, 8 Ağustos 1931 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren kanundur. Bu kanun, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Şark İsyanı'nı bastırmaya yönelik, siyasal iktidarın basın üzerindeki denetimini arttırmak için çıkarılmış bir kanundur. 1931 tarihli Matbuat Kanunu, siyasal iktidara basın özgürlüğünü kısıtlayan, yayın organlarını toplama ve kapatma yetkisi sağlamıştır. Romanda sözü edilen 50. madde de, basın özgürlüğünü en fazla kısıtlayan ve iktidarın 2. Dünya Savaşı boyunca en fazla kullandığı maddedir. Bu madde, Bakanlar Kurulu'na hiçbir gerekçe göstermeden yayın organlarını kapatma yetkisi vermektedir (Güvenir, 1991, s. 39-40). Bedii Faik de, Matbuat Kanunu'ndaki ellinci madde ile, gazete kapatma yetkisinin doğrudan matbuat umum müdürlerinin eline bırakıldığını belirterek, matbuat umum müdürlerinin gazetelere telefon ederek yazı işleri müdürlerini azarlayıp gazeteyi kapattığını bildirdiğini aktarmaktadır. Faik, bu duruma örnek olarak da *Tasvir* gazetesinin İnönü'nün eşinin İstanbul'a geldiği haberini atladığı için, Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper tarafından kapatılmasını göstermektedir (2001, s. 36-37).

⁽⁵⁾ Çok partili dönem için incelenen romanlar: Refik Erduran'ın *Yağmur Duası* (1954), Aka Gündüz'ün *Bir Kızın Masalı* (1954), Ayhan Hünelp'in *Küçük İstasyonlar* (1954), Ümit Deniz'in *Ölüm Perdesi* (1957), Mehmet Seyda'nın *Ne Ekersen* (1958) ve Atilla İlhan'ın *Kurtlar Sofrası* (1963).

⁽⁶⁾ 1960-1980 dönemi için incelenen romanlar: Celâleddin Çetin'in *Saat Altıda Gel* (1965), Reşat Enis Aygen'in *Sarı İt* (1968), Ümit Deniz'in *İstanbul Tehlikede* (1970) ve Rıdvan Akar'ın *Bir İrkçinin İhaneti* (2002).

⁽⁷⁾ 1980 sonrası romanları: Y. Sinan Tanyıldız'ın *Elveda Ankara* (1999), Meltem Arıkan'ın *Evet...Ama...Sanki* (2000), Suna Üçkarışoğlu'nun *Deligonca* (2001), Peride Celal'in *Delî Aşk* (2002), Ahmet Ümit'in *Kukla* (2002) ve Refik Erduran'ın *Domuz* (2003).

İncelenen Romanlar

Ahmet Ümit (2002). **Kukla**. İstanbul: Om.

Aka Gündüz (1954). **Bir Kızın Masalı**. İstanbul: Çağlayan.

Atilla İlhan (1998). **Kurtlar Sofrası**. Ankara: Bilgi.

Ayhan Hünelp (1954). **Küçük İstasyonlar**. İstanbul: Bilgi Basım ve Yayınevi.

Burhan Cahit Morkaya (1934). **Dükkülerin Romanı**. İstanbul: Kanaat.

Celâleddin Çetin (1965). **Saat Altıda Gel**. İstanbul: Ataç.

Kemal Ahmet (1932). **Sokakta Harp Var**. İstanbul: Nümune Matbaası.

Kemal Tahir (1982)). **Yol Ayrımı**. İstanbul: Can.

Kemal Tahir (1998). **Esir Şehrin İnsanları**. İstanbul: Adam.

Mehmet Seyda (1958). **Ne Ekersen**. Ankara: Dost.

Meltem Arıkan (2000). **Evet, Ama, Sanki**. Ankara: İmge.

Peride Celal (2002). **Deli Aşk**. İstanbul: Can.

Refik Erduran (1974). **Yağmur Duası**. İstanbul: Çağlayan.

Reşat Enis Aygen (1933). **Gonk Vurdu**. İstanbul: Türkiye Matbaası.

Reşat Enis Aygen (1949). **Ağlama Duvarı**. İstanbul: İnkılâp.

Reşat Enis Aygen (1968). **Sarı İt**. İstanbul: Ararat.

Rıdvan Akar (2002). **Bir Irkçının İhaneti**. İstanbul: Doğan Kitap.

Suna Üçkarışoğlu (2001). **Deligonca**. İstanbul: Gendaş Kültür.

Ümit Deniz (1957). **Ölüm Perdesi**. İstanbul: Türkiye.

Ümit Deniz (1970). **İstanbul Tehlikede**. İstanbul: As.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu (1999). **Hüküm Gecesi**. İstanbul: İletişim.

Y. Sinan Tanyıldız (1999). **Elveda Ankara**. İstanbul: Gendaş Kültür.

Kaynakça

Atılğan, Semra (1991). **Gazetecilerin Korunması: Türk Basınında İstihdam Sorunları ve Çözüm Önerileri**. İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti.

Arpad, Burhan (1976). **Hesaplaşma**. İstanbul: May.

Carr, Edward H. (1996). **Tarih Nedir?** Çev., Misket Gizem Gürtürk. İstanbul: İletişim.

Çalışlar, Aziz (1996). "Çevirenin Önsözü," **Sanat ve Edebiyat: Marx, Engels, Lenin** içinde. Çev., Aziz Çalışlar. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.

Çaplı, Bülent (2002). **Medya ve Etik**. Ankara: İmge.

Duverger, Maurice (1990). **Metodoloji Açısından Sosyal Bilimlere Giriş**. Çev., Ünsal Oskay. İstanbul: Bilgi.

Faik, Bedii (2001). **Matbuat Basın Derken Medya**. 1.Cilt. İstanbul: Doğan Kitap.

Ghiglione, Loren (1990). **The American Journalist: Paradox of the Press**. Washington: Library of Congress.

Ghiglione, Loren (1994). "A Novel Approach: Fiction About Small-Town Newspapering Tells of Fiend-Filled Villages and Gutsy Journalists," **Quill**, cilt: 82, sayı: 6.

Good, Howard (1987). "The Image of Journalism in American Poetry," **American Journalism**, 4(3), s. 123-132.

Good, Howard (1989). **Outcast: The Image of Journalists in Contemporary Film**. Metuchen, N.J.: The Scarecrow Pres.

Good, Howard (2000). **The Drunken Journalist: The Biography of a Film Stereotype**. Lanham: The Scarecrow Press.

Güvenir, Murat (1991). **2. Dünya Savaşında Türk Basını**. İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti.

Kocabaşoğlu, Uygur (1997). **İki Arada Bir Derede**. Ankara: İmge.

Merill, John C. (1993). **The Dialectic in Journalism: Toward a Responsible Use of Press Freedom**. Baton Rouge: Louisiana State University Press.

Ortaç, Yusuf Ziya (1966). **Bizim Yokuş**. İstanbul: Akbaba.

Topuz, Hıfzı (1996). **100 Soruda Başlangıçtan Günümüze Türk Basın Tarihi**. İstanbul: Gerçek.

Yazar hakkında

Yrd.Doç.Dr. Gülseren Şendur Atabek, Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi, Radyo-Televizyon ve Sinema Bölümü öğretim üyesidir. Medya tarihi, görsel kültür ve ideoloji, görsel medya içerikleri temel ilgi alanları arasındadır. Bu alanlarda yazılmış makaleleri ve çevirileri bulunmaktadır.